

Jacek Piotrowski

<https://orcid.org/0000-0001-5227-9945>

Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego

Dowód na polski antysemityzm czy raczej świadectwo przełomowych czasów? (Przyczynek do stosunków polsko-żydowskich)

Skomplikowane stosunki między obu narodami w XIX i XX w. od wielu już lat pozostają w centrum uwagi liczного grona historyków. Stąd na ten temat mamy relatywnie obszerną i często cenną literaturę¹. Podejmują go badacze nie tylko z Polski, wielu dochodzi do odmiennych niekiedy wniosków, czasem nawet w kwestiach o dużym znaczeniu dla obu narodów², co może wynikać z różnych przyczyn – niekiedy winne są zapewne jakieś błędy metodologiczne, a niekiedy być może zbyt duże zaangażowanie emocjonalne po jednej ze stron? Ta niełatwa problematyka często wzbudza duże kontrowersje, ale pomimo to warto dorzucić do niej niewielki przyczynek, z którym zetknąć się już musiało spore grono badaczy polskiego uchodźstwa niepodległościowego w latach powojennych, wertując archiwa w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (IPMS)³. Jednak wymienieni historycy analizowali wyraźnie szersze zagadnienia – głównie relacje między polskim rządem

¹ Przykładowo wartościowe prace publikują na te tematy m.in.: M. Wodziński, *Władze Królestwa Polskiego wobec chasydyzmu. Z dziejów stosunków politycznych*, Wrocław 2008; B. Szaynok, *Z historią i Moskwą w tle. Polska a Izrael 1944–1968*, Wrocław 2007.

² M.J. Chodakiewicz, *Żydzi i Polacy 1918–1955. Współistnienie – zagłada – komunizm*, Warszawa 2000; J. Grabowski, *Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski*, Warszawa 2018.

³ T. Wolsza, *Rząd RP na obczyźnie wobec wydarzeń w kraju 1945–1950*, Warszawa 1998, s. 130–136; *Polska pod reżimem komunistycznym. Sprawozdanie z sytuacji w kraju (1944–1949)*, oprac. J. Mysiakowska-Muszyńska, W.J. Muszyński, Warszawa 2015, s. 10.

w Londynie i krajem pod dominacją sowiecką, toteż wskazany dokument wykorzystywano dotąd jedynie jako jedno z wielu cennych źródeł historycznych, bez wnikania w szczegółowe okoliczności jego powstania czy charakter poczynionych w nim zapisów, bo też nie było to przedmiotem odrębnych badań czy dociekań. Tymczasem jego zawartość, a nawet kontrowersyjna dziś szata graficzna sprawiają, że nie można obok niego przejść obojętnie i trzeba ten specyficzny raport nieco szerzej omówić.

W przełomowych latach II wojny światowej prezydentem RP na uchodźstwie był Władysław Raczkiewicz, znany w kraju polityk, którego postrzegano jako człowieka kompromisu. O jego stosunku do obywateli polskich narodowości żydowskiej miałem już okazję pisać wcześniej⁴. Przypomnę jedynie, że daleki był od jakichkolwiek uprzedzeń narodowościowych, a jego osobistym przyjacielem i bliskim współpracownikiem został m.in. Władysław Neuman, dyplomata pochodzenia żydowskiego, ambasador RP przy rządzie norweskim. Obecnie chciałbym zwrócić uwagę czytelników na dokument, który powstał na wyraźne polecenie ówczesnej głowy państwa, a przechowywany jest w zasobach archiwalnych IPMS. Opracowanie to wydaje się z perspektywy stosunków polsko-żydowskich interesujące, bo dla jednych może być potwierdzeniem istnienia polskiego antysemityzmu w tamtych tużpowojennych latach, ale dla innych – dowodem funkcjonowania dużych wpływów żydowskich w Polsce, a tym samym uzasadnieniem stereotypu znanego pod mianem żydokomuny. Aby ten dokument szerzej omówić, trzeba pokrótce wyjaśnić okoliczności jego powstania.

Wspomniany już prezydent RP na uchodźstwie w czasach II Rzeczypospolitej pełnił rozliczne funkcje państwowe. Był – jak wiemy – m.in. ministrem spraw wewnętrznych (kilkukrotnie), marszałkiem senatu 1930–1935, prezesem Światowego Związku Polaków z Zagranicy, wojewodą wileńskim, krakowskim i pomorskim. Jakkolwiek nie stał się liderem w obozie politycznym piłsudczyków, to jednak choćby z racji pełnionych wielu istotnych funkcji i dużego doświadczenia państwowego miał sporą wiedzę o ludziach „robiących w Polsce politykę”. Był święcie przekonany, że osobiście bądź z opracowań, które regularnie czytywał, zna większość wybitnych działaczy politycznych różnych nurtów. Podobnie jako głowa państwa na uchodźstwie starał się śledzić życie polityczne, także w okupowanym kraju. Pilnie studiował wszelkie raporty i spotykał się z kurierami polskiego państwa podziemnego⁵ czy cywilnymi uchodźcami z kraju, chłonąc wszelkie informacje o życiu politycznym⁶, które mimo skrajnie trudnych warunków nadal toczyło się nad

⁴ J. Piotrowski, *Władysław Raczkiewicz and Jewish Issues*, „Polin. Studies in Polish Jewry” 2014, t. XXVII, s. 385–397.

⁵ J. Nowak, *Kurier z Warszawy*, Warszawa 1989, s. 210: „Rozmowa trwała cztery godziny [...] Prezydent rozpoczął od szeregu pytań dotyczących kraju...”

⁶ *Dzienniki czynności Prezydenta RP Władysława Raczkiewicza 1939–1947*, oprac. J. Piotrowski, t. I, Wrocław 2004, z. 127. Dla przykładu jeden zapis z 23 III 1940 r.: „Prezydent

Wisłą. Pomimo wszelkich problemów z przepływem informacji podczas wojny był przekonany, że na ile to możliwe, zna sytuację w kraju i ludzi, którzy kreowali życie polityczne pod okupacją.

Jak pamiętamy, w lipcu 1945 r. alianci zdecydowali się cofnąć uznanie dla polskich władz naczelnych w Londynie na rzecz rządu określanego potocznie na uchodźstwie mianem „warszawskiego”. Wszedł w jego skład były premier z lat 1943–1944 Stanisław Mikołajczyk z grupą swych zwolenników, ale nie było to przesadnie liczne grono. Prezydent RP, który znał wielu ludzi aktywnych politycznie w Polsce, chciał wiedzieć, kim są nowi rządzący w kraju? Tym bardziej że okres okupacji sprawił, iż wielu działało pod pseudonimami, wielu zmieniło nazwiska, niektórzy pomimo trudnych warunków rozwinęli swe kariery polityczne, aktywnie działając w Polskim Państwie Podziemnym. Wynikała z tego naprawdę duża dezorientacja.

Władysław Raczekiewicz był człowiekiem prawnym i zasadniczym zarazem (prawnik z wykształcenia), próbował zrozumieć zachodzące w kraju zmiany, choć się oczywiście z nimi nie zgadzał. Przede wszystkim – jak wielu Polaków na uchodźstwie – był zdezorientowany. Chciał wiedzieć, kto przejął władzę nad Wisłą, skoro byłego premiera Mikołajczyka po powrocie do kraju stosunkowo szybko zmarginalizowano, a czołowi polscy komuniści zostali wymordowani w Moskwie jeszcze przed wojną? Stąd – jak sądzę – jego zapytanie skierowane do ówczesnego wiceministra spraw wewnętrznych w rządzie Tomasza Arciszewskiego o personalia polityków rządzących Polską z nadania Stalina. Nazwiska czołowych przywódców obozu rządzącego w kraju po 1945 r. nie prezydentowi nie mówiły, dlatego chciał wyczerpującej informacji na temat nowej elity władzy nad Wisłą.

Na prośbę głowy państwa wiceminister spraw wewnętrznych Aleksander Demidecki⁷ (polityk wywodzący się z ruchu narodowego, co nie jest tu bez znaczenia) sporządził interesujący dokument stanowiący zestawienie personalne obozu rządzącego w kraju według stanu wiedzy, jaką polscy politycy na uchodźstwie posiadali wówczas dzięki pracy okrojonego mocno ze środków finansowych wywiadu rządu londyńskiego, swoim osobistym kontaktom, informacjom uzyskanym od uciekinierów z kraju, nasłuchowi radiowemu itd. Przypuszczam, że prezydent nieprzypadkowo zwrócił się właśnie do niego. Zapewne nie tylko ze względu na funkcję wiceministra, którą wówczas w rządzie pełnił. Obaj panowie pochodzili z ziemi mińskiej (znali się od lat), nadto jest wielce prawdopodobne, iż Raczekiewicz wiedział, że wymieniony wiceminister dysponuje

przyjął świeżo przybyłego z kraju ks. prałata Kaczyńskiego, który złożył szczegółowe sprawozdanie o sytuacji w Polsce”.

⁷ Aleksander Demidowicz-Demidecki (1900–1981) – polityk i adwokat, przed wojną związany z prawicą narodową, członek Komisji Głównej Stronnictwa Narodowego (KG SN) w latach 1935–1939, jesienią 1939 r. pierwszy komendant główny Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW), od grudnia 1939 r. na emigracji, wiceminister spraw wewnętrznych na uchodźstwie w kilku gabinetach od 1943 r., a następnie jeden z liderów SN na uchodźstwie.

własnymi kontaktami w kraju poprzez swoje kanały partyjne⁸ i dzięki temu jest w stanie dostarczyć potrzebnych danych. Wszak konferował z nim po raz pierwszy już w styczniu 1940 r., gdy tylko Demidecki jako działacz konspiracji niepodległościowej i jej emisariusz dotarł do Paryża i obszernie informował wówczas prezydenta o swoich poczynaniach pod okupacją⁹. Prawdopodobnie już od tego czasu głowa państwa miała ugruntowany pogląd na temat jego kontaktów w kraju. Najwyraźniej nawet po kilku latach wiedza i kontakty wiceministra w kraju nadal były w cenie. Dziś dzięki ustaleniom badaczy tego okresu wiemy, że prezydent się nie mylił i istotnie struktury wywiadowcze Stronnictwa Narodowego do jesieni 1946 r. działały dość sprawnie¹⁰.

Demidecki oczywiście spełnił prośbę Raczkiewicza, tym bardziej że (uwzględniając trudne warunki wynikające z coraz szczelniejszej blokady informacji ze wschodu Europy opanowanego przez ZSRR po 1945 r.) miał rzeczywiście sporą wiedzę na „zadany temat”. Dziś wiemy, że właśnie na przełomie października i listopada 1946 r. trzykrotnie spotykał się w Londynie z emisariuszami podziemnej organizacji WiN (*Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość*) i miał przy tym doskonałą sposobność, aby uaktualnić i uszczegółowić zebrane z różnych źródeł dane personalne na temat nowych władz w kraju¹¹.

Dokument zatytułowany „Obsada Personalna Administracji Warszawskiej”¹² zawiera spis 640 nazwisk pogrupowanych według przynależności partyjnej lub miejsca pracy w rządowych resortach i nosi datę 4 XI 1946 r.

Rozpoczyna go swego rodzaju list przewodni sporządzony przez ministra Aleksandra Demideckiego i skierowany do bliskiego współpracownika prezydenta (byłego wicewojewody pomorskiego sprzed 1939 r.), Zygmunta Szczepańskiego. Wynika zeń, iż na zlecenie głowy państwa Ministerstwo Spraw Wewnętrznych rządu na uchodźstwie opracowało spis nazwisk i funkcji rządzących w Warszawie i prosi o okazanie tego zestawienia prezydentowi. Nadto minister informuje, że opracowanie to na prośbę głowy państwa wręczył już wcześniej osobiście prezesowi Kongresu Polonii Amerykańskiej Karolowi Rozmarkowi¹³, z którym zapewne prezydent już na ten temat rozmawiał. Minister Demidecki zastrzegł się przy tym, przekazując dokument, że ze względu na stałe zmiany i przesunięcia personalne na poszczególnych stanowiskach (które to roszady i częste dymisje uważa za cechę charakterystyczną całej

⁸ K. Tarka, *Na celowniku tajnych służb PRL. Sprawa Aleksandra Demideckiego-Demidowicza*, „Archiwum Emigracji. Studia – Szkice – Dokumenty” 2014, z. 1–2, s. 319: „Kierował stworzoną przez SN siatką wywiadu na kraj”.

⁹ *Dzienniki czynności...*, z. 87.

¹⁰ *Polska pod reżimem komunistycznym...*, s. 14.

¹¹ K. Tarka, op. cit., s. 324.

¹² Instytut i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IPMS), Kancelaria Cywilna Prezydenta RP (dalej: KCPRP), Sprawy Ogólno-Polityczne, A.48.4/A5, dok. 5, cz. II.

¹³ Karol Rozmarek (1897–1973) – adwokat i wydawca, znany działacz polonijny, prezes Związku Narodowego Polskiego (1939–1967), I prezes Kongresu Polonii Amerykańskiej 1944–1968.

administracji warszawskiej) załączony wykaz z natury rzeczy w niektórych przypadkach może odbiegać od stanu rzeczywistego. Autor miał tu – jak sądzę – na myśli końcówkę 1946 r.

Minister Demidecki w dokumencie demaskuje przede wszystkim ukrytych w innych stronnictwach komunistów, członków Polskiej Partii Robotniczej (PPR), agentów NKWD i... dziś rzecz wstydliva – także Żydów, często według niego „ukrywających się” pod zmienionymi nazwiskami. Cechę charakterystyczną stanowi fakt, że adnotacja „żyd” (pisana, co wielce znamienne nie tylko dla ówczesnych polskich polityków wywodzących się z ruchu narodowego, z małej litery) podkreślona została w całym opracowaniu kolorem czerwonym i jaskrawo odbija się na tle całości dokumentu – można założyć, iż jest to odzwierciedlenie jakiegoś emocjonalnego stosunku ministra do tej właśnie grupy spośród rządzących naówczas w Warszawie. Trzeba też zauważyć, że niektóre osoby występują na tej liście w podwójnej roli – jako posłowie do Krajowej Rady Narodowej (KRN) i pracownicy konkretnych resortów¹⁴. Poniżej zamieszczam wybór z bardzo obszernej listy (640 nazwisk!) tych osób, które zostały „zdemaskowane” jako Żydzi przez urzędującego na uchodźstwie wiceministra spraw wewnętrznych.

1. Dokument otwiera Bierut Bolesław Eugeniusz – prezydent KRN zostaje przedstawiony jako obywatel sowiecki o prawdziwym nazwisku Krasnodębski.

Dalej mamy spis posłów różnych ugrupowań – poczynając od najsilniejszych i najbardziej znaczących w sejmie.

Na liście PPR wśród wielu wymienionych działaczy odnajdujemy „wskazanych” przez ministra jako Żydów na kolejnych miejscach następujących polityków:

9. Berman Jakub¹⁵ – żyd

12. Borejdo Ignacy¹⁶ – żyd pod nazwiskiem Zyssman

13. Borejsza Jerzy¹⁷ – żyd vel. Bronsztajn, vel. Goldman

¹⁴ Dla przykładu: Jakub Berman, Józef Wassowski itd.

¹⁵ Jakub Berman (1901–1984) – prawnik i polityk, działacz komunistyczny od 1924 r. Podczas wojny członek Centralnego Biura Komunistów Polskich (CBKP), po wojnie m.in. członek ścisłego kierownictwa Komitetu Centralnego (KC) PPR (1944–1946), a następnie w Biurze Politycznym KC Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR), wielokrotnie poseł m.in. do KRN i na sejm. Pełnił wiele ważnych, choć często pozornie drugoplanowych funkcji, np. wicepremiera (1954–1956). Zob. A. Sobór-Świdarska, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009.

¹⁶ Ignacy Borejdo (1897–1970) – działacz komunistyczny, wiceminister hutnictwa, wyjechał z Polski po marcu 1968 r. do Izraela.

¹⁷ Jerzy Borejsza (1905–1952) – właśc. Beniamin Goldberg, polityk i publicysta związany za młodu z anarchosyndikalizmem, następnie od 1929 r. w Komunistycznej Partii Polski (KPP). Podczas okupacji sowieckiej dyrektor Ossolineum we Lwowie 1939–1940, następnie w Związku Patriotów Polskich (ZPP) od 1943 i w PPR od 1944, poseł do KRN (1945–1947), zorganizował organy prasowe Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN), po 1948 r. m.in. z-ca szefa Wydziału Propagandy KC PZPR, prezes Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” (1944–1948).

51. Topolski Fryderyk¹⁸ – żyd

53. Wierbłowski Stefan¹⁹ – żyd prawdziwe nazwisko Weideman

Posłowie PPS „zdemaskowani” jako Żydzi:

62. Ajnenkiel E.²⁰ – żyd

76. Gross Stanisław²¹ – żyd

78. Jabłoński Henryk²² – żyd

91. Mantel Feliks²³ – żyd

102 Sznajde (?) – żyd

111. Zyglar (?)²⁴ – żyd

Posłowie SL:

127. Juszkievicz Aleksander²⁵ – żyd gen. Sekr. ZPP w Moskwie

Posłowie SD:

150. Arczyński Marek²⁶ – żyd

¹⁸ Fryderyk Topolski (ur. 1913) – działacz syjonistyczny, a potem komunistyczny (do 1944 jako Toperman), podczas wojny w ZSRR, gdzie został członkiem ZPP, a potem w kraju w PKWN, po wojnie m.in. poseł, pełnił wiele ważnych funkcji, m.in. minister budownictwa w 1957 r., wyjechał po wydarzeniach marcowych 1968 r.

¹⁹ Stefan Wierbłowski (1904–1978) – polityk i dyplomata, członek KPP od 1935 r., podczas wojny pełnomocnik CBKP od 1944 r., poseł, a następnie ambasador w Pradze (1945–1947), po powrocie do kraju pełnił wiele wysokich funkcji w dyplomacji i nauce.

²⁰ Eugeniusz Ajnenkiel (1900–1981) – historyk i działacz socjalistyczny, członek Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) i Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), podczas wojny w PPS-WRN, poseł do KRN, a następnie do sejmu I–III kadencji, w 1948 r. zgłosił zastrzeżenia przeciw zjednoczeniu z PPR, usunięty z partii w 1948, przywrócony do PZPR w 1956 r., m.in. wiceprezydent Łodzi.

²¹ Stanisław Gross (1903–1976) – adwokat i działacz socjalistyczny, ochotnik w wojnie 1920 r., podczas wojny w ZSRR, poseł do KRN (1944–1947) i na Sejm Ustawodawczy (1947–1952), w Zrzeszeniu Prawników Polskich.

²² Henryk Jabłoński (1909–2003) – historyk i działacz socjalistyczny, podczas wojny walczył w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie, wrócił do kraju w 1945 r., poseł PPS do KRN od 1946 r., a potem nieprzerwanie poseł na sejmy aż do 1989 r., zwolennik połączenia z PPR w 1948 r., m.in. przewodniczący Rady Państwa (1972–1985).

²³ Feliks Mantel (1906–1990) – prawnik, polityk i dyplomata, członek PPS od 1924 r. Po wojnie m.in. poseł do KRN (1944–1947), wiceminister pracy i opieki społecznej w rządzie warszawskim (1945–1946), następnie minister pełnomocny w poselstwie RP w Wiedniu, w 1948 r. pozostał na emigracji.

²⁴ Prawdopodobnie chodzi o Tadeusza Zyglera (1906–1964) – teoretyka tańca, folklorystę, działacza socjalistycznego, posła do KRN (1945–1947); pracował m.in. w Państwowej Wyższej Szkole Teatralnej.

²⁵ Aleksander Juszkievicz (1915–1975) – działacz ruchu ludowego, pochodzenia chłopskiego, dyplomata, ekonomista, członek Stronnictwa Ludowego (SL), a następnie Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL), poseł do KRN (1944–1947) i na sejmy (1947–1956).

²⁶ Marek Ferdynand Arczyński (1900–1979) – działacz społeczny i polityczny, pochodzenia robotniczego, uczestnik III powstania śląskiego, podczas wojny skarbnik Rady Pomocy Żydom „Żegota” (1942–1945), działacz Stronnictwa Demokratycznego (SD), po wojnie poseł do KRN i na sejm (1945–1952), następnie pracował m.in. jako dziennikarz.

169. Wassowski-Wasserzug Józef²⁷ – prof. żyd

Posłowie grupy żydowskiej:

180. Berman Adolf²⁸ – Poalej-Syon-lewica [sic!]

181. Schuldenfrei Michał – Bund

182. Sommerstein Emil²⁹ – komunista

Posłowie innych ugrupowań społecznych, związków zawodowych itd.:

203. Grosz Irena³⁰ – żydówka

Rząd Tymczasowy (ogółem 20 osób):

9. Minc Hilary³¹ – żyd członek KC PPR

Prezydium Rady Ministrów:

1. Berman Jakub³² – żyd członek KC PPR

4. Sommerstein Emil – żyd dyr. Biura Rewindykacji i Odszkodowań

6. Schuldenfrei Michał – żyd dyr. Biura Prawnego (Bund)

Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego (ogółem wymieniono 44 osoby):

1. Mietkowski Mieczysław³³ – płk wiceminister żyd z NKWD

4. Eide (?) – z-ca dyr. Dep. I, żyd rosyjski z NKWD

5. Górski (?) – szef Wydziału I – żyd z PPR

6. Lipińska Regina – sekr. Wydziału I – żydówka

12. Ulrych (?) ppor. Wydział I Dep. I, żyd z NKWD Kujbyszew

16. Barlas (?) ppor. – kier. Sekcji antyniemieckiej – żyd z NKWD Kujbyszew

²⁷ Józef Wasowski (1885–1947) – dziennikarz i wykładowca pochodzenia żydowskiego, przewodniczący Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (1944–1945), poseł do KRN i na Sejm Ustawodawczy, radca w Ministerstwie Propagandy, redaktor naczelny „Kuriera Codziennego”, lider Związku Zawodowego Dziennikarzy.

²⁸ Adolf Berman (1906–1978) – polityk o poglądach lewicowych, brat Jakuba, podczas wojny sekretarz Rady Pomocy Żydom „Żegota”, po wojnie poseł do KRN i na sejm, m.in. przewodniczący Centralnego Komitetu Żydów Polskich, wyjechał z Polski w 1950, następnie deputowany do Knesetu w Izraelu.

²⁹ Emil Sommerstein (1883–1957) – prawnik, filozof, działacz spółdzielczy i polityk syjonistyczny. Znany przed wojną działacz polityczny, podczas wojny w łagrach na terenie ZSRR, poseł do KRN (1944–1946) i minister odszkodowań wojennych PKWN, następnie wyjechał do USA, gdzie zachorował i nie powrócił już do Polski.

³⁰ Irena Grosz (1907–1979) – dziennikarka i działaczka komunistyczna, przed wojną w KPP, oficer polityczny w Armii Polskiej w ZSRR gen. Berlinga, od 1944 r. w PPR, posłanka do KRN z ramienia Związku Samopomocy Chłopskiej, przez wiele lat redaktor naczelna pisma „Rolnik Polski” (1949–1971).

³¹ Hilary Minc (1905–1974) – ekonomista i działacz komunistyczny, od 1921 członek KPP, poseł do KRN i na sejm (1944–1952), minister przemysłu (1944–1947), minister przemysłu i handlu (1947–1949), wicepremier (1949–1956), w latach stalinizmu główny kierownik polskiej gospodarki w ścisłym kierownictwie PZPR.

³² Wiele wskazuje na to, że wywiad londyński nie zorientował się wówczas w znaczeniu pozycji tego polityka w kraju. Zob. A. Sobór-Świdarska, op. cit.

³³ Mieczysław Mietkowski (1903–1990) – właściwie Mojżesz Bobrowicki, gen. bryg., działacz komunistyczny od 1920 r., wiceminister bezpieczeństwa publicznego (1944–1954), walczył w Brygadach Międzynarodowych w Hiszpanii (1937–1939), obywatel sowiecki, podczas wojny w ZPP i PPR, odpowiedzialny za terror stalinowski.

20. Konar Stanisław³⁴ – szef Wydziału II żyd z NKWD członek PPR
 24. Nisen vel Ajzen³⁵ mjr – z-ca szefa Dep. III żyd
 27. Łańcut³⁶ ppłk – szef Dep. VI Więźniów i obozów żyd
 30. Mandelbaum Mojżesz – Insp. Obozów żyd
 31. Górski (?) – szef Dep. VII Śledczy żyd
 32. Światło³⁷ – kpt. Wydział Śledczy żyd
 33. Trochimowicz³⁸ – kpt Wydział Śledczy żyd
 34. Grundlat – por. Wydział Śledczy żyd
 35. Szaro – ppłk Wydział Specjalny żyd
 36. Wierbłowa vel Wierbłowska Halina³⁹ – żydówka cenzor wojsk. żona
 posła w Pradze
 37 Taboryski Michał⁴⁰ – żyd NKWD
 38. Oliwa Rozalia⁴¹ – kier. Ref. Cenzury żydówka
 39 Feuer Leon⁴² – z-ca kier. Sek. żyd

³⁴ Być może chodzi o Juliana Konara (1920–2008) – właśc. Julian Jakub Kohn, dezertier z armii gen. Andersa, następnie płk w wojsku ludowym, dyrektor departamentu Urzędu Bezpieczeństwa (UB) do 1956 r.

³⁵ Prawdopodobnie chodzi o Leona Andrzejewskiego (1910–1978) – właśc. Lajb Wolf Ajzen, działacz komunistyczny od 1928 r., ppłk UB, funkcjonariusz władz sowieckich we Lwowie (1939–1941), wykładowca NKWD w Kujbyszewie, szef ochrony PKWN w 1944, z-ca Departamentu Personalnego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP). Zob. *Aparat Bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. I: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005.

³⁶ Jerzy Dagobert Łańcut (ur. 1917–1975) – żołnierz Armii Czerwonej (1939–1943), następnie w Armii Polskiej w ZSRR, ppłk Wojska Polskiego (WP), od 1945 dyrektor Departamentu Więziennictwa MBP. Zob. Biuletyn Informacji Publicznej IPN, Komisja Ścigania Zbrodni przeciw Narodowi Polskiemu, Dane osobowe funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa.

³⁷ Józef Światło (1915–1994) – właśc. Izaak Fleischfarb, działacz komunistyczny od 1933 r., jako żołnierz polski walczył w kampanii wrześniowej 1939 r., podczas wojny w ZSRR, od 1943 r. oficer polityczny w armii gen. Berlinga, następnie pracownik MBP, od 1945 r. w stopniu ppłk. do ucieczki na Zachód w 1953 r.

³⁸ Prawdopodobnie Bronisław Trochimowicz, który wyjechał następnie do ZSRR (?).

³⁹ Właściwie: Hanna Wierbłowska (1893–1964) – działaczka komunistyczna od 1918 r., kierownik przedszkola dla dzieci sowieckich dyplomatów w Paryżu (1925–1930), podczas wojny początkowo w ZSRR, następnie kierownik wydziału cenzury MBP (1944–1946), pracowała w resorcie w stopniu majora jako inspektor do 1949 r.

⁴⁰ Michał Taboryski (ur. 1910) – właśc. Mojżesz Taboryski, działacz komunistyczny od 1931 r., żołnierz Armii Czerwonej (1941–1942), następnie w partyzantce na Białorusi, od 1944 żołnierz WP, awansowany do stopnia ppłk., następnie m.in. kierownik referatu cenzury w MBP, po 1956 r. m.in. radca w Urzędzie Rady Ministrów.

⁴¹ Rozalia Oliwa (ur. 1917) – właściwie była kierownikiem wydziału cenzury wojennej w 1944 r., następnie od 1945 r. starszy referent i dopiero w 1946 r. p.o. naczelnika Wydziału VII. Zob. Biuletyn Informacji Publicznej IPN, Komisja Ścigania Zbrodni przeciw Narodowi Polskiemu, Dane osobowe funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa.

⁴² Leon Fojer (ur. 1909) – właśc. Feuer, mjr MBP, m.in. zastępca kierownika Sekcji Personalnej Wydziału Cenzury Wojennej MBP, następnie naczelnik kilku wydziałów w resorcie, delegowany służbowo do Czechosłowacji w 1949 r. i NRD w 1953 r.

40. Litoczewski Julian⁴³ vel. Winogradow kier ref. Infor. Żyd ros. PPR

41. Felczak Maria – z-ca kier. żydówka

42. Zajdenszul Marek⁴⁴ – kier Ref. Gospod.

43 Balbion Szymon⁴⁵ – kier ref. żyd NKWD

Wojewódzkie Urzędy Bezpieczeństwa (ogółem wymieniono 23 osoby):

2. Skugorow Mikołaj – żyd, sow. NKWD

4. Kornecki⁴⁶ płk kmdt UB Kielce – żyd

9. Szuster⁴⁷ (?) kmdt UB Białystok – żyd

19. Jurkowski Józef⁴⁸ mjr kmdt UB Opole – żyd

20. Bielecki Jan⁴⁹ ppłk kmdt UB Kraków – żyd

21. Garliński (?) – z-ca – żyd

23. Jagiełło Roman⁵⁰ vel Rychter Józef – oficer łączności UB do NKWD – żyd

Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ogółem wymieniono 8 osób):

4. Krauze⁵¹ kpt. – żyd oficer łączności PPR do KBW

5. Romanowicz mjr – żyd oficer sztabu

Ministerstwo Obrony Narodowej (ogółem wymieniono 12 osób):

9. Koźuch⁵² płk z-ca szefa personalnego

⁴³ Zapewne chodzi o Juliusza Litoczewskiego (ur. 1908). Zob. Biuletyn Informacji Publicznej IPN, Komisja Ścigania Zbrodni przeciw Narodowi Polskiemu, Dane osobowe funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa.

⁴⁴ Marek (Moszek) Zajdensznir (ur. 1909) – pracownik referatu gospodarczego MBP (1945–1957), m.in. kierownik referatu zaopatrzenia.

⁴⁵ Szymon Balbin (1919–1992) – działacz komunistyczny, pracownik MBP, autor prac publicystycznych.

⁴⁶ Prawdopodobnie chodzi o Adama Korneckiego (1917–1986) – właśc. Dawid Kornhendler, działacz komunistyczny od 1931 r., w Armii Czerwonej 1941–1943, skoczek do partyzantki Armii Ludowej (AL) pod okupacją niemiecką na ziemi kieleckiej w 1944 r., po wojnie m.in. szef Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Kielcach w 1945 r., przeniesiony pracował w Poznaniu, Wrocławiu i Szczecinie, następnie od 1949 r. w wywiadzie wojskowym Ludowego Wojska Polskiego, zwolniony za nadużycia w 1958 r., emigrował w 1968 r. na Zachód, gdzie m.in. udzielił głośnych wywiadów w Radiu Wolna Europa.

⁴⁷ Zapewne Mojżesz Szuster (ur. 1921) – pracownik, a następnie komendant UB w Białymstoku, prawdopodobnie wyjechał z kraju już wiosną 1946 r.

⁴⁸ Józef Jurkowski (ur. 1913) – właśc. Jugman, przed wojną działacz komunistyczny, podczas wojny w Armii Czerwonej, płk MBP, szef wojewódzki UB m.in. w Katowicach (zapewne wówczas działał także w Opolu), Bydgoszczy, wyjechał z kraju w 1969 r. do Danii, gdzie pracował jako kustosz.

⁴⁹ Jan Bielecki (ur. 1916–1994) – właśc. Jan Frey, później jako Jan Frey-Bielecki, szef WUBP w Krakowie (1945–1946), urlopowany z resortu w 1956 r.

⁵⁰ Roman Jagiełło (ur. 1921–2016) – właśc. Roman Rytter, p.o. kierownika Wydziału I WUBP w Krakowie (1945), następnie jako oficer łącznikowy, od 1957 w Izraelu.

⁵¹ Prawdopodobnie Zdzisław Kauze (ur. 1922) – pracownik Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego.

⁵² A. Koźuch – płk WP, z-ca szefa Departamentu Personalnego Ministerstwa Obrony Narodowej, prawdopodobnie oficer sowiecki.

12. Muszkat Marian⁵³ – dr płk (przed wojną adwokat)

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (wymieniono 22 osoby, przy wymienionych poniżej nadal występuje adnotacja żyd):

1. Modzelewski Zygmunt⁵⁴ vel. Chaim Fisz vel Jan Fischhaupt (wiceminister właściwie kieruje MSZ)

6. Katz-Suchy Juda⁵⁵ (radca)

7. Lesman Dora (kierownik kancelarii)

8. Olszewski⁵⁶ vel Stupf Józef – dyr. Dep. Politycznego

10. Czajka vel Margulis – naczelnik wydziału wschodniego

13. Grosz Wiktor⁵⁷ vel Medres Izaak – dyr. Dep. Prawa i informacji (żyd z NKWD)

14. Relofs – dyr. Biura Pers.

17. Fleszarowa Regina⁵⁸ – dyr. Biura Prac Kongresowych KC Str. Dem.

18. Bader Karol⁵⁹ – dyr. Biura ds. repatriacji

⁵³ Marian Muszkat (1909–1995) – dr praw, sędzia wojskowy, studiował we Francji, podczas wojny w ZSRR, od 1943 r. w 1 Armii WP, od 1945 sędzia Najwyższego Sądu Wojskowego, szef Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce (1945–1946), współodpowiedzialny za ówczesną stalinizację polskiego sądownictwa, wyjechał do Izraela w 1957, gdzie był ekspertem prawa m.in. w procesie Adolfa Eichmanna.

⁵⁴ Zygmunt Modzelewski (1900–1954) – polityk, dyplomata i ekonomista, należał do KPP od 1918 r., a mimo to walczył jako ochotnik w wojnie 1920 r., działał w ruchu komunistycznym we Francji (1923–1937), gdzie studiował, następnie w ZSRR, podczas wojny w ZPP, w PPR od 1944, ambasador w Moskwie od 1945, wiceminister Ministerstwa Spraw Zagranicznych (MSZ; 1945–1947), szef MSZ (1947–1951), pracownik Polskiej Akademii Nauk (PAN), członek Rady Państwa (1952–1954).

⁵⁵ Juliusz Katz-Suchy (1912–1971) – działacz komunistyczny od 1928, podczas wojny na uchodźstwie w Londynie, gdzie podjął pracę w ambasadzie RP w 1945 r., po powrocie do kraju w PPR, delegat Polski przy Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ; 1947–1951), ambasador w Indiach (1957–1962), wykładowca Uniwersytetu Warszawskiego (UW), wyjechał z Polski po marcu 1968 r.

⁵⁶ Józef Olszewski (1916–2002) – działacz komunistyczny, podczas wojny w ZSRR, po wojnie w MSZ, m.in. ambasador w Pradze (1948–1949), pełnił wiele funkcji państwowych, wielokrotny poseł (1952–1965).

⁵⁷ Wiktor Grosz (1907–1956) – właśc. Icchak Medres, działacz komunistyczny i publicysta, w KPP od 1934 r., po wojnie gen. WP, gdzie demaskował i zwalczał wpływy Armii Krajowej, po przejściu do dyplomacji m.in. kierował Departamentem Prasy w MSZ, ambasador w Pradze (1950–1954).

⁵⁸ Znana doskonale przez prezydenta RP działaczka społeczna i polityczna. Przed wojną senator RP w latach 1935–1938 (mianowana przez prezydenta RP Ignacego Mościckiego). Podczas wojny pomagała Żydom uciekającym z getta. Jej syn Mieczysław po 1945 r. pozostał na emigracji.

⁵⁹ Karol Bader (1887–1957) – znany prezydentowi osobiście przedwojenny dyplomata, wieloletni pracownik centrali MSZ od 1918 r., ambasador w Ankarze (1926), Wiedniu (1926–1931), podczas wojny na zlecenie gen. Władysława Sikorskiego badał m.in. odpowiedzialność pilsudczyków za klęskę wrześniową, po 1945 r. powrócił do kraju.

Ministerstwo Administracji Publicznej (wymieniono 9 osób):

4. Grabowski (?) – dyr. Dep. Polit.
6. Śledziński (?) – dyr. Dep. Gospod.
7. Raczkowski (?) – dyr. Dep. Samochodowego

Ministerstwo Skarbu (wymieniono 9 osób):

6. Biremzweig (?) – dyr. Dep.

Ministerstwo Przemysłu (wymieniono 19 osób):

2. Szapnier (?) inż.
5. Ciszewski Waław⁶⁰ (vel Jan Furstenberg – żyd z SD)
7. Różański (?) wiceminister
9. Szyr Eugeniusz⁶¹ – ppłk dyr. Dep. Ekonomicznego
10. Landau Andrzej – nacz. Wydziału Finansowego SD
15. Prusak (?) – por.

Ministerstwo Komunikacji (wymieniono 14 osób – ani jednego Żyda)

Ministerstwo Pocht i Telegrafów (wymieniono 6 osób – ani jednego Żyda)

Ministerstwo Żeglugi i Handlu Zagranicznego (wymieniono 15 osób):

2. Grosfeld Ludwik⁶² – wiceminister z PPS
5. Łuchnowski Tadeusz – dr doradca traktatowy

Ministerstwo Zdrowia (ogółem wymieniono 6 osób):

3. Grynberg (?) – dr dyr. Dep. Epidemiologicznego

Ministerstwo Rolnictwa (ogółem wymieniono 8 osób):

8. Daniel (?) inż. Dyr. Państwowego przedstawicielstwa traktorów

Ministerstwo Lasów Państwowych (wymieniono 5 osób – ani jednego Żyda)

Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej (ogółem wymieniono 7 osób):

2. Pragierowa Eugenia⁶³ – dr wiceminister PPS

⁶⁰ Waław Ciszewski (ur. 1900) – inż., od stycznia podsekretarz stanu w Ministerstwie Przemysłu, następnie pracował m.in. w agendach ONZ w Szwajcarii, wykładowca uniwersytecki, autor wielu wynalazków i innowacji.

⁶¹ Eugeniusz Szyr (1915–2000) – działacz komunistyczny od 1930 r., przed wojną walczył w Brygadach Międzynarodowych w Hiszpanii, następnie podczas wojny we Francji i ZSRR, we wskazanym okresie podsekretarz stanu w Ministerstwie Przemysłu, następnie minister różnych resortów gospodarczych w PRL aż do 1981 r.

⁶² Ludwik Grosfeld (1888–1955) – prawnik i działacz socjalistyczny, polityk osobiście dobrze znany prezydentowi, m.in. minister skarbu w rządzie Stanisława Mikołajczyka na uchodźstwie, po wojnie w kraju m.in. podsekretarz stanu, a później także minister handlu zagranicznego i żeglugi, poseł do KRN i na sejm.

⁶³ Eugenia Pragier (1888–1964) – działaczka społeczna i polityczna pochodzenia żydowskiego, małżonka wybitnego działacza PPS na uchodźstwie Adama Pragiera, blisko współpracującego z prezydentem RP Władysławem Raczkiewiczem i jego następcą. Z mężem w separacji od września 1939 r. Adam Pragier był w latach 1944–1949 ministrem informacji i dokumentacji w rządzie Tomasza Arciszewskiego i gen. Tadeusza Komorowskiego, zatem ministrem także w czasie przygotowania tego opracowania przez jego kolegę z gabinetu rządowego – wiceministra spraw wewnętrznych Demideckiego.

7. Altman Henryk⁶⁴ – dyr. Dep. Ubezpieczeń Społecznych i Pracy
Ministerstwo Oświaty (wymieniono 13 osób):

9. Kormanowa Zanna⁶⁵ – dyr. Dep. Ref. Ustroju
Ministerstwo Kultury i Sztuki (wymieniono 6 osób):

6. Kuper Aleksy – del. Sow.
Ministerstwo Sprawiedliwości (ogółem wymieniono 8 osób):

1. Chajn Leon⁶⁶ – wiceminister SD
6. Dąb Adolf⁶⁷ – kierownik nadzoru prokuratorskiego
7. Sawicki vel Rajzman Jerzy⁶⁸ – dyr. Biura współpracy międzynarodowej
Ministerstwo Odbudowy Kraju (ogółem wymieniono 8 osób):

7. Szedrowicz Władysław⁶⁹ – inż. Dyr. Biura odbudowy portów
Ministerstwo Propagandy i Informacji (wymieniono 15 osób):

3. Bachrach Jerzy – NKWD
4. Wasowski Józef vel Wassercug – dyr. Dep. Pracy – SD
5. Krutko Henryk – kpt. dyr. Dep. Polit.
6. Radkiewiczowa Ruta⁷⁰ – dyr. Dep. Organizacyjnego żona ministra Bezp. Pub.
7. Baumritter⁷¹ (?) – dyr. Dep. Prasy

⁶⁴ Henryk Altman (1897–1974) – przed wojną lewicowy działacz socjalistyczny, m.in. sekretarz generalny Związku Zawodowego Nauczycieli Średnich Szkół Żydowskich, podczas wojny w ZSRR, po 1945 r. w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej jako kierownik departamentu, dyrektor naczelny Archiwów Państwowych od 1952 r.

⁶⁵ Zanna Kormanowa (1900–1988) – historyk ruchu komunistycznego, działaczka Związku Zawodowego Nauczycieli Średnich Szkół Żydowskich od 1924 r., podczas wojny w ZSRR, dyrektor departamentu w Ministerstwie Oświaty (1945–1948), gdzie przyczyniła się w znacznej mierze do zasadniczych zmian w programach nauczania, następnie przez wiele lat pracownik Instytutu Historii UW.

⁶⁶ Leon Chajn (1910–1983) – prawnik i działacz komunistyczny od 1932 r, podczas wojny w ZSRR, gdzie pełnił różne funkcje urzędowe, po wojnie m.in. podsekretarz stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości (1945–1949), równocześnie wielokrotnie poseł do KRN i sejmu, w PRL jeden z liderów Stronnictwa Demokratycznego, a jednocześnie potajemnie członek PZPR.

⁶⁷ Adolf Dąb (1907–1988) – prawnik i działacz socjalistyczny, podczas wojny w niewoli niemieckiej, pracownik Ministerstwa Sprawiedliwości, następnie poseł na sejm (1947–1952), sędzia Sądu Najwyższego (1949–1953), wykładowca.

⁶⁸ Jerzy Sawicki (1910–1967) – właśc. Izydor Reisler, prawnik, ekspert w zakresie prawa karnego, podczas wojny m.in. adwokat we Lwowie (1939–1941), następnie ukrywał się pod okupacją niemiecką, po wojnie w prokuraturze specjalnej, m.in. próbował przypisać Niemcom zbrodnię w Katyniu, wieloletni wykładowca uniwersytecki PRL.

⁶⁹ Władysław Szedrowicz (1915–1957) – inż. mechanik, działacz socjalistyczny, podczas wojny w ZSRR, oficer w armii gen. Berlinga, dyrektor Biura Odbudowy Portów (1945–1947), poseł na sejm (1947–1952).

⁷⁰ Ruta Radkiewicz (1912–1985) – działaczka ruchu robotniczego, małżonka ministra Stanisława Radkiewicza.

⁷¹ Jerzy Szymon Baumritter (1916–1991) – neuropsycholog, po wojnie m.in. dyrektor departamentu Ministerstwa Informacji i Propagandy, następnie dyrektor programowy Polskiego

8. Szrefter (?) – z-ca dyr. Dep. Prasy
9. Biederman (?) dr – Dep. Prasy
11. Królikowska Czesława – kpt. nacz. Wydziału propagandy
13. Ford Aleksander⁷² – ppłk dyr. Urzędu Kinematografii
14. Borejsza vel Bronstein NKWD – dyr. „Czytelnika”
15. Biling Jakub Wilhelm – nacz. Dyr. Polskiego Radia

Ministerstwo Apropozycji i Handlu (ogółem wymieniono 13 osób, Żydów nie wskazano)

Ministerstwo Ziem Odzyskanych (wymieniono 8 osób):

4. Toruńczyk⁷³ vel Tokarski – płk

Placówki Dyplomatyczne

Wielka Brytania (wymieniono 34 osoby):

2. Lapter Karol Dawid⁷⁴ – sekretarz Ambasady I radca Ambasady, obywatel czeski?
4. Finkielkraut Feliks – inż. Radca handlowy
12. Tuskiewicz Zygmunt (Kaufman) – attaché handlowy
13. Neufeld Tadeusz – attaché paszportowy
16. Wilder Jan Antoni⁷⁵ – radca prawny
17. Friedman Alfred⁷⁶ – radca prasowy
18. Szerer Mieczysław⁷⁷ – wydział zbrodni wojennych SD

Radia, pracował na kierowniczych stanowiskach, m.in. w „Trybunie Ludu” i Państwowym Wydawnictwie Naukowym, odsunięty po wydarzeniach marcowych w 1968 r.

⁷² Aleksander Ford (1908–1980) – wybitny reżyser filmowy, działacz partii komunistycznej, podczas wojny w ZSRR pracował jako autor filmów szkoleniowych dla Armii Czerwonej, po wojnie m.in. dyrektor Przedsiębiorstwa Państwowego „Film Polski” (1945–1947), prof. Szkoły Filmowej w Łodzi, mistrz Andrzeja Wajdy i Romana Polańskiego, wyjechał na emigrację z PRL po wydarzeniach marcowych 1968 r.

⁷³ Henryk Toruńczyk (1909–1966) – inż. i płk, działacz komunistyczny pochodzenia żydowskiego, uczestnik wojny domowej w Hiszpanii, pierwszy dowódca Korpusu Bezpieczeństwa Publicznego w 1945, następnie pracował m.in. w resorcie Ziem Odzyskanych.

⁷⁴ Karol Dawid Lapter (1912–2003) – historyk i działacz komunistyczny pochodzenia żydowskiego, studiował m.in. w Pradze, od sierpnia 1945 r. sekretarz Ambasady RP w Londynie, następnie w kraju pracował w MSZ i pełnił różne funkcje państwowe i partyjne, po 1968 r. na emigracji w Szwecji.

⁷⁵ Jan Antoni Wilder (1909–1961) – syn znanego warszawskiego antykwariusza i księgarza, z wykształcenia historyk, w tym czasie skierowany do ambasady w Londynie jako przedstawiciel Biura Prac Kongresowych w MSZ. Zwolniony ze służby dyplomatycznej w 1948 r. Pod koniec życia będąc na urlopie w PAN, ponownie wyjechał do Londynu, by współtworzyć Instytut Kultury Polskiej.

⁷⁶ Alfred Friedman – w latach 1951–1954 szef Polskiej Misji Wojskowej w Niemczech.

⁷⁷ Mieczysław Szerer (1884–1981) – polski prawnik i polityk pochodzenia żydowskiego, osobiście znany przez prezydenta RP, członek Rady Narodowej na uchodźstwie podczas wojny, w tym czasie reprezentant Komisji Narodów Zjednoczonych do Spraw Zbrodni Wojennych, następnie w kraju jako sędzia Sądu Najwyższego.

- 20. Liebermanowa Stefania⁷⁸ – księgowa
- 21. Kuraho-Skraho Rachela – sekretarka
- 22. Reichenstein Stefan – z-ca radcy finansowego
- 28. Lewkowicz Paweł⁷⁹ – wicekonsul
- 30. Schreiber Z.⁸⁰ – kierownik wydz. Prawnego

Stany Zjednoczone (wymieniono 9 osób):

- 4. Ruciński Józef⁸¹ – radca ekonomiczny
- 7. Alef Gustaw⁸² – płk – z-ca attaché wojsk.

Belgia (wymieniono 3 osoby):

- Bartol Edward⁸³ – chargé d'affairs [sic!]

Austria (wymieniono tylko 1 osobę):

- 1. Mantel Feliks – PPS

Czechosłowacja (wymieniono 1 osobę):

- 1. Wierbłowski Stefan (Weideman)

Francja (wymieniono 14 osób):

- 2. Bekier Aleksander⁸⁴ – I sekretarz ambasady
- 8. Perl Tadeusz – radca
- 10. Epstein (?) – radca handlowy

Holandia (wymieniono 5 osób):

- 1. Elmer Benedykt⁸⁵ dr – poseł
- 3. Kanner (?) dr – tłumacz
- 4. Majwalt (?) konsul w Hadze

⁷⁸ Małżonka Hermana Liebermana, wybitnego działacza PPS i członka Rady Narodowej na uchodźstwie, osobiście znana prezydentowi RP, po śmierci męża bliska współpracownica Mikołajczyka.

⁷⁹ Zob. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości, Warszawa 15 września 1947, nr 8, s. 137.

⁸⁰ Prawdopodobnie Zygmunt Schreiber – pracownik Konsulatu Generalnego w Londynie.

⁸¹ Józef Ruciński – wcześniej m.in. radca finansowy Ambasady RP w Londynie, po wojnie zrobił karierę w finansach jako jeden z dyrektorów Banku Światowego, pracował w zarządzie wielkich amerykańskich firm.

⁸² Gustaw Alef-Bolkowiak (1916–1979) – właśc. Alef Gutman, ps. Bolek, student prawa na UW, następnie podczas wojny w partyzantce lewicowej Gwardii Ludowej-AL, współpracował z NKWD, od 1946 do 1948 z-ca *attaché* w Waszyngtonie, następnie w kraju pełnił wiele ważnych funkcji, m.in. w Głównym Zarządzie Politycznym WP.

⁸³ Edward Bartol (1910–1986) – dyplomata, *chargé d'affaires* w Belgii 1945–1948, następnie m.in. poseł w Argentynie (1958–1962), dyrektor protokołu dyplomatycznego w MSZ.

⁸⁴ Aleksander Bekier (1907–1963) – dyplomata, płk WP, działacz komunistyczny, uczestnik hiszpańskiej wojny domowej jako komisarz polityczny XIII Brygady, podczas wojny we francuskim ruchu oporu, od 1944 r. sekretarz delegatury PKWN w Paryżu, następnie do 1948 r. I sekretarz ambasady w Paryżu, po powrocie do kraju pełnił wiele istotnych funkcji, m.in. w MSZ i w dziennikarstwie jako redaktor naczelny.

⁸⁵ Benedykt Elmer – poseł w Holandii (1946–1948), autor głośnej wówczas w kraju pracy pt. *Winowajcy kłeski wrześniowej* z 1946 r.

Meksyk (wymieniono 2 osoby):

2. Dworkin Euzebiusz Szmul⁸⁶ – kontrwywiad?

Persja (wymieniono 2 osoby):

1. Milnikiel Eugeniusz Jan⁸⁷ – charge d'affairs [sic!]

Rumunia (wymieniono 2 osoby):

1. Wingierow Stefan⁸⁸ inż.
2. Śliwa (?) – radca

Palestyna (wymieniono 7 osób):

2. Asz Edward
3. Grenstein dr
6. Łoc Rafał⁸⁹ – konsul w Jerozolimie
7. Epstein⁹⁰ – wicekonsul

Szwecja (wymieniono 10 osób):

5. Rappaport Leon⁹¹ – attaché handlowy
7. Nowak (?) dr
10. Chrostowska-Natanson Janina – sekretarka

Włochy (wymieniono 5 osób)

5. Relofs Walentyna – sprawy personalne PPR/NKWD

* * *

Oczywiście każdy wnikliwy historyk, zapoznawszy się z tym stosunkowo obszernym, kilkudziesięciostronicowym zestawieniem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych na uchodźstwie (ogółem podano ok. 640 nazwisk osób tworzących nową elitę władzy na Wisłą!), zauważy natychmiast, że zaprezentowana lista, delikatnie mówiąc, daleka jest od doskonałości. Dotyczy to także wymienionej powyżej grupy polityków w większości pochodzenia

⁸⁶ Euzebiusz Dworkin (1910–1981) – od 1943 w polskim Korpusie w ZSRR, oficer Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, oddelegowany w 1945 r. do MSZ, pracował m.in. jako I sekretarz poselstwa w Meksyku od 1945, Argentynie od 1947, Brazylii od 1948, *chargé d'affaires* w Rio de Janeiro (1950–1953), następnie pracował w centrali MSZ w Warszawie.

⁸⁷ Eugeniusz Jan Milnikiel (1905–1969) – polityk i dyplomata, uczestnik III powstania śląskiego, *chargé d'affaires* w Afganistanie (1946–1948), następnie m.in. dyrektor departamentu w MSZ, poseł w kilku stolicach, ambasador w Wielkiej Brytanii (1953–1960).

⁸⁸ Błędnie zapisane nazwisko, winno być Stefan Wengierow – polityk i dyplomata. *Attaché* w Bukareszcie (1946–1947), następnie m.in. konsul w Ostrawie (1947–1956).

⁸⁹ Rafał Łoc (1907–1996) – prawnik i dyplomata, działacz socjalistyczny, konsul generalny w Tel Awiwie (1946–1949), po powrocie do kraju wieloletni pracownik centrali MSZ w Warszawie.

⁹⁰ Prawdopodobnie chodzi o Izaaka Epsteina (1915–1981) – po wojnie znany jako Ludwik Górski, poeta, prozaik, tłumacz, działacz Komunistycznego Związku Młodzieży z Warszawy, po 1937 r. na emigracji w Palestynie. Kierownik konsulatu w Tel Awiwie (1945–1946), następnie w MBP, potem w Polskim Radiu, pracownik i jednocześnie I sekretarz organizacji PZPR (1953–1965).

⁹¹ Leon Rappaport – ekonomista, ekspert w zakresie spółdzielczości szwedzkiej, wcześniej podczas wojny współpracował z rządem polskim na uchodźstwie.

żydowskiego. Niekiedy jej autorzy ewidentnie przekreślali nazwiska (czasem nawet utrudnia to identyfikację osoby), mylili sprawowane funkcje itd. (po części zresztą zgodnie z zastrzeżeniem sformułowanym przez sporządzającego ją ministra na temat częstych zmian w administracji warszawskiej). Dla nas, szczególnie dziś, gdy mamy dostęp zarówno do publikacji, jak i zasobów archiwalnych w kraju, nie jest ona w żaden sposób miarodajna i w wielu miejscach można ją podważyć jako wyraźnie nieścisłą⁹². (Czasem nie wiadomo, dlaczego niektórzy zostali w niej przedstawiani jako Żydzi, być może tylko ze względu na obco brzmiące nazwiska⁹³). Pomimo to pozostaje cennym świadectwem historycznym, gdyż oddaje stan świadomości elity polskiego uchodźstwa niepodległościowego o sytuacji w kraju oraz pochodzeniu nowych (konkurencyjnych dla uchodźczych liderów) elit rządzących nad Wisłą. Warto przy tym zwrócić uwagę, że sporządzający ją mieli świadomość, że problem leżał nie w liczebności osób pochodzenia żydowskiego w nowej elicie władzy w Warszawie (choć biorąc pod uwagę demograficzne skutki Holocaustu, odsetek osób pochodzenia żydowskiego w elitach nowej władzy nad Wisłą okazał się rzeczywiście znaczny). Istotne były realne wpływy wymienionych w zestawieniu osób. Wiceminister w pobocznych adnotacjach celnie zauważył, że często osoby formalnie pełniące w resortach funkcje drugoplanowe, faktycznie rządziły w swoich ministerstwach i odgrywały rolę wiodącą⁹⁴.

Świadomość tej zaskakującej sytuacji, w której grupa etniczna, zniszczona przez wojnę w sposób najbardziej okrutny i zarazem w sensie demograficznym najbardziej tragiczny, uzyskała wpływ na rządy zupełnie niewspółmierny do swej powojennej liczebności w społeczeństwie polskim, była na uchodźstwie od tego czasu dość powszechna. Władysław Raczkiewicz zlecający to opracowanie był już śmiertelnie chory, zapewne zdążył się jeszcze z tym zestawieniem zapoznać, ale zmarł niedługo potem, bo już wiosną 1947 r. Problem ten zauważał jednak także na początku swego urzędowania kolejny prezydent RP na uchodźstwie i warto – jak sądzę – przytoczyć relację ze spotkania na ten temat, bo trzeba podkreślić, że tego rodzaju wnioski były wówczas na uchodźstwie dość powszechne. Prezydent August Zaleski (dawny szef Kancelarii Cywilnej Prezydenta Raczkiewicza i zarazem przez lata jego najbliższy współpracownik), jednocześnie członek masonerii, wolny od jakichkolwiek uprzedzeń, niemal na początku swej kadencji, 7 I 1948 zapoznał się ze szczegółową relacją oficera wywiadu, powracającego do Londynu po

⁹² Dysponujemy dziś licznymi opracowaniami naukowymi pozwalającymi na weryfikację niektórych podanych danych. Zob. np.: A. Szczepańska-Dudziak, *Organizacja i funkcjonowanie polskiej służby konsularnej w latach 1945–1949*, „Dzieje Najnowsze” 2017, nr 1, s. 125–144.

⁹³ Regina Fleszarowa – senator w czasach II RP (1935–1938). Pochodziła z ziemiańskiej rodziny Danyszów. Wiemy, że w latach wojny bohatercko pomagała ukrywającym się Żydom. Zob. *Senatorowie. Losy wojenne i powojenne*, oprac. J.M. Zawadzki, Warszawa 2012, s. 394–395.

⁹⁴ Zob. wcześniejszy zapis w raporcie ministra Demideckiego dotyczący roli wiceministra Zygmunta Modzelewskiego w zarządzaniu MSZ: „wiceminister właściwie kieruje MSZ”.

dłuższym pobycie w kraju, który raportował sytuację polityczną nad Wisłą w zakresie personalnym następująco: „Rzecz uderzającą jest fakt, że wiele kluczowych stanowisk zajmują Żydzi, co oczywiście nie przysparza im popularności w kraju, a w razie kryzysu może się na nich zemścić. Są to zarówno elementy miejscowe jak i napływowe z Rosji, którymi się Kreml chętnie posilkuje w przeświadczeniu, że dzięki różnicom rasowym bardziej bezwzględnie będą oni forsować system bolszewicki w Polsce niż rodzimi Polacy”⁹⁵.

Wypada na koniec podjąć próbę odpowiedzi na zasadnicze pytanie sformułowane w tytule artykułu. Dziś samo sporządzanie takiej listy i odrębne adnotacje wiceministra spraw wewnętrznych, podkreślające odmienne pochodzenie etniczne niektórych polityków czy urzędników, uznałobyśmy jednoznacznie za naganne. Jednak w odniesieniu do czasów, w których ta lista powstała, byłoby to – jak sądzę – podejście z gruntu ahistoryczne. Rozpatrując rzecz całą w kontekście ówczesnych norm obyczajowych i dramatycznych okoliczności utraty suwerenności państwowej (pomijając nietaktowną dziś szatę graficzną tego zestawienia), należałoby skonstatować, że omawiany dokument poruszał ważny aspekt nowego rozdziału polskich dziejów i dlatego jest raczej świadectwem przełomowych czasów. Wobec przeprowadzonej wówczas pod presją Stalina generalnej wymiany elit rządzących nad Wisłą, na niespotykaną wcześniej w naszej historii skalę, niełatwo było obiektywnie ocenić to zjawisko nawet ludziom z gruntu przyzwoitym, dalekim od uprzedzeń narodowościowych, jak zlecający to personalne opracowanie prezydent RP na uchodźstwie.

⁹⁵ IPMS, KCPRP, Sprawy Ogólno-Polityczne, A.48 4/A5 dok. 15. Relacja z rozmowy z kpt. H. oficerem polskiego wywiadu, który był w Polsce 6 miesięcy z dn. 7 I 1948 r.